

BİBLİYOGRAFYA:

BA, Cevdet-Zabtiye, nr. 266; BA, Cevdet-Belediye, nr. 5150; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. Mehmed Şerif), İstanbul 1333-35, I, 312-313, 318-319; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul 1338/1922, I, 300-580; Muallim Cevdet [İnançalp], *Ahiyyâtü'l-fit-yân*, İstanbul 1932, s. 340-346; Fr. Taeschner, *Gülschehris Mesnevi Auf Achi Euran der Heiligen von Kirschehir und Patron der Türkischen Zünfte*, Wiesbaden 1955; a.mlf., "İslâm Ortaçağında Fütüvve, Fütüvvet Teşkilâtı" (trc. Fikret İşıltan), *İFM*, XV/1-4 (1953-54), s. 3-32; a.mlf., "Türk Ahiliği" (trc. Fikret İşıltan), *Çağrı Dergisi*, sy. 83, İstanbul 1964, s. 8-14; a.mlf., "Akhi", *Eİ²* (İng.), I, 321-323; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (bazı notlara ilavelerle nşr. Orhan F. Köprülü), Ankara 1959 — 2. bs., İstanbul 1986, s. 49-50, 118-123, 149-164; a.mlf., "Ankara ve Ahiler", *Hayat Mecmuası*, I/21, Ankara 1926; Refik Soykut, *Orta Yol Ahilik*, Ankara 1971; a.mlf., *Ahi Euran*, Ankara 1976; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974; a.mlf., "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜİFD*, I (1952); Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, İstanbul 1979, I, 17, 19, 23, 24, 34-37, 43, 47-48, 63, 211, 273, 483-484; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 254, 318, 362, 399; Ahmed Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s. 404-423; a.mlf., "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", *12. Milletlerarası Ahilik ve Esnaf Sempozyumuna Sunulan Tebliğ*, İstanbul 1984; Mikail Bayram, *Bâciyân-ı Rum*, Konya 1987; a.mlf., "Sadrud-Dini Konevi ile Ahi Evrenin Mektuplaşması", *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Konya 1983; a.mlf., "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Kelime Dergisi*, sy. 6, Konya 1986; Şinasi İlhan, "Ahiler ve Teşkilatı", *İrmak Mecmuası*, I/1-8, Balıkesir 1928; M. Çağatay Uluçay, "Peştemal Kuşanma Töreni", *Çalışma Dergisi*, sy. 4, İstanbul 1946, s. 16-27; Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 3-354; Sabri F. Ülgener, "XVI. Asırda Beri Esnaf Ahlıkları ve Şikâyeti Mucip Bazi Halleri", *İFM*, s. 388-396; M. Z. Oral, "Anadolu Köylerinde Gençler Derneği Yahut Ahiliğin Devamı", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 13, Ankara 1959, s. 17-28; Cevdet Türkay, "Osmanlı İmparatorluğu Esnaf Disiplinini Gösterir Belge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, III/18, İstanbul 1969, s. 18; Gabriel Baer, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, I, New York 1970, s. 28-50; a.mlf., "Monopolies and Restrictive Practices of Turkish Guilds", *JESHO*, XIII (1970), s. 145-165; a.mlf., "Osmanlı Loncalarının Yapısı ve Osmanlı Sosyal Tarihinde Önemi", *Osmanlı Tarih Arşivi*, I/1, İstanbul 1977, s. 10-25; Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf: Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul 1986, s. 113-124; Beşir Hamitoğulları, "İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi", a.e., s. 133-153.

ZİYA KAZICI

ÂHİR

(الآخر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

"Son" mânasına gelen âhir, esmâ-i hüsnâdan biri olarak Kur'an'da bir âyet-te geçer ve "ilk" mânasındaki evvel ile birlikte Allah'a nisbet edilir (bk. el-Hadîd 57/3). Âhir kelimesi, "Allahım! Sen evvelsin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhirsindir, senden sonra da hiçbir şey yoktur" (Müslim, "Zikir", 61; Ebû Dâvûd, "Edeb", 109) anlamındaki sözlerle başlayan Hz. Peygamber'in bir münâcâtında da esmâ-i hüsnâdan biri olarak kullanılmıştır.

"İlk", varlığın (vücûd) ve dolayısıyla zamanın geriye doğru, "son" ise ileriye doğru uzanmasıdır. Bu kavramlar Allah'a nisbet edildiğinde evvel "varlığının başlangıcı olmayan" yani "ezeli olan", âhir de "varlığının sonu olmayan" yani "ebedî" mânasına gelir. Esmâ-i hüsnâdan olan bâki de âhire yakın bir anlam taşır. Evvel ve âhirin bu karşılıklı mânaları sebebiyledir ki bunlar tek başlarına değil ikisi birlikte Allah'a nisbet edilir ve her iki isim de Allah'ın selbî sıfatları içinde yer alır (İkrş. EVVEL).

Allah Teâlâ, her şeyin yaratıcısı ve ilk illeti olması itibarıyla evvel, her şeyi yavaşatan ve yok eden olması bakımından âhirdir; ilk bilinmesi itibarıyla evvel, en son varılan olması bakımından âhirdir. Zâtıyla evvel, sıfatlarıyla âhirdir. Önceyi belirlemesi itibarıyla evvel, sonuncuyu tayin etmesi bakımından âhirdir. Zamanın dışında olması itibarıyla hem evvel hem de âhirdir. Dünyada lutfunu esirgememesi bakımından evvel, âhirette mağfiretiyle muamele etmesi itibarıyla âhirdir. Bu sonuncu yoruma göre evvel **rahmân*** adıyla, âhir de **rahîm*** ismiyle yakın anlamlı kabul edilir.

Cehm b. Safvân, Allah'ın "kendisinden başka hiçbir varlık bulunmayan" anlamındaki âhir ismini delil gösterek âhiret hayatında cennet ile cehennem, içindekilerle birlikte bir gün yok olacağını iddia etmiştir. Ona göre Allah başlangıçta tek ve ilk olduğu gibi sonuça da tek ve son olacaktı; onun dışında cennet ve cehennem halkı gibi bazı varlıkların bulunması tek (ahad) ve son (âhir) olma prensibine aykırıdır. Cehm b. Safvân'ın bu görüşü âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından hem nasl-lara, hem de akla aykırı görülerek red-

dedilmiştir. Çünkü âhiret hayatıyla ilgili âyet ve hadisler bu hayatın ebedî olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ancak bu ebediyet (bekâ), Allah'ın zâtına mahsus olan "kendiliğinden ve değişmez" özelliğini taşımaz. Bu sebeple de onun âhir ve benzeri isimleriyle çelişecek bir durum söz konusu değildir (bk. BEKÂ).

BİBLİYOGRAFYA:

Müslim, "Zikir", 61; Ebû Dâvûd, "Edeb", 109; Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi Muhammed Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 188; Gazzâlî, *el-Mağsadü'l-esnâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye), s. 106; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdurrahîm Sa'd), Kahire 1396/1976, s. 323-326, 328, 330-332; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "âhir" md.; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad 1381-86; II, 16; Şa'rânî, *el-Yevâkıit ve'l-cevâhir*, Kahire 1378/1959, I, 71-72; Hasan el-Mustafavî, *et-Tahkik fî kelimati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, "âhir" md.

BEKİR TOPALOĞLU

ÂHİR ZAMAN

(آخر الزمان)

Dünyanın son günleri
veya son anlamında kullanılan
bir terim.

Dinler, zamanın başlangıcı ve sonu meselesinde iki gruba ayrılmıştır. Zamanın devrî olduğunu kabul eden dinlere göre (Eski Mısır, Aztek, Sumer dinleri ile Hinduizm ve Budizm) zaman, birbirini takip eden devrelerden oluşur ve bu devreler sonsuza kadar sürüp gider. Âlemin fânî olduğunu ve zamanın düz bir hat şeklinde akıp gittiğini kabul eden dinlere göre ise (Zerdüştilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm), âlemle beraber içinde yaşanan zaman da sona erer ve yeni bir âlemle birlikte sonsuz zaman başlar. Ancak her iki grup dinin benimsediği bir gerçek var ki bu da insanın içinde yaşadığı devre veya devrelerin "sonlu" olmasıdır. Âhir zaman, zamanın devrî oluşunu kabul eden dinlerde insanın içinde yaşadığı devrenin son dönemini, âlemin ve insanın fânî olduğunu kabul eden dinlerde ise dünya hayatının kıyametten önceki son zamanlarını ifade eder.

Yahudilik'te dünyanın genel ömrü haftanın her günü bin sene kabul edilecek 7000 yıl sayılır. Bununla beraber dünyadaki faal yıl 6000 olup ikiye bin yıllık üç devreye ayrılır. Bunların birincisi karışıklık, ikincisi hikmet ve şeriat, üçüncüsü ise mesih devresidir. Âlemin yenileşmesi yani kıyametin kopma-

sı 7000 yılın geçmesiyle olacaktır. Kıyamet öncesinde başka bir deyişle kötülüklerin yaygınlaşacağı kriz devresinden sonra gelen mesih döneminde İsrail'in düşmanlarından hiçbirisi yahudilere zarar veremeyecek, onlar yeniden Eden bahçesindeki saadete dönecekler ve insanlarla vahşi hayvanlar barış içinde yaşayacaklardır. Mesih gelmeden önce seller, zelzeleler, harpler, ihtilâller, güneşin ve ayın kararması, yıldızların dökülmesi gibi fevkalâde olaylar vuku bulacaktır. Yahudi inancına göre, başından sonuna kadar insanın yeryüzündeki tarihini önceden düzenleyen Tanrı'dır. Mesih gelmeden mesihî devrede vuku bulacak hadiseler yahudiler için âhir zaman olaylarıdır.

Hristiyanlık'ta zaman tasavvuru Yahudilik'tekine benzer. Bu dine göre de üç devre söz konusudur: 1. Yaratılıştan önceki devre (bk. Korintoslular'a Birinci Mektup, 2/7). 2. Yaratılış ile Hz. İsa'nın ikinci gelişi arasındaki devre (bk. Galatyalılar'a Mektup, 1/4). 3. Ebedî hayat (bk. Efesoslular'a Mektup, 1/21, 2/7 vd.). Hz. İsa beklenen mesih'tir. Onun ikinci gelişinden önce milletler milletlere karşı çıkacak, zelzeleler ve kıtlıklar olacak, irtidadlar, fitneler, dinsizlikler ve fesat yaygınlaşacaktır (bk. Selânikliler'e İkinci Mektup, 2. bab; Matta, 24/26; Markos, 13/24-31; Luka, 21/25 vd.). İşte bütün bunlar, "son"u getirecek olaylardır.

İslâm literatüründeki âhir zaman terimi, dinler tarihindeki eskatoloji (âhiret bilgisi) ile alâkalıysa da aynı değildir. Eskatoloji, kozmolojide bir safhadır; buna karşılık âhir zaman terimi kıyamete yaklaşan son devreyi, zamanın ve âlemin sonunu veya son günlerini ifade eder. İslâm inancına göre âlemin başı olduğu gibi sonu da vardır. Ancak bu sonu bilmek beşer gücünün dışındadır. İnsanın eceli gibi âlemin de ecelini belirlemek ve belirlediği şekilde gerçekleştirmek Allah'a aittir. Fakat art niyetli bazı kimseler gayelerine ulaşmak için, diğer bazıları da bilgisizlik sebebiyle bu konuda tarih vererek veya tahminde bulunarak Kur'an-ı Kerim'e aykırı iddialar ortaya atmışlardır. Halbuki aşağıda meâli verilen âyetler bu gibi iddiaların yersiz ve anlamsız olduğunu açıkça göstermektedir: "Kıyametin ne zaman kopacağını sana sorarlar. De ki: Onun bilgisi sadece rabbimin nezdindedir. Onun vaktini kendisinden başka kimse açıklayamaz" (el-A'râf 7/187). "Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek ancak Allah'a

aittir" (Lokmân 31/34). "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilemez" (en-Neml 27/65). Kur'an'ın bu açıklamalarını da göz önünde bulunduran hadisçiler, dünyanın ömrünün 7000 sene olup Hz. Peygamber döneminin son bin seneyi içine aldığı şeklindeki rivayetleri asılsız kabul etmişlerdir (bk. Ali el-Kârî, s. 452-454). Bununla beraber bazı İslâm bilgileri bu konuda üç devreden söz etmişlerdir. Başlangıçtan Tevrat'ın nüzûlüne kadar olan ilk devre, İslâm'ın zuhûruna kadar geçen zaman ikinci devre, hicretten kıyamete kadar devam edecek olan zaman dilimi ise son devredir (bk. Elmalılı, V, 3739). Fakat süre belirlemeden bu son devreye âhir zaman denilebilir. Çünkü çeşitli hadislerle göre âhir zaman Hz. Peygamber'in bi'setiyle başlamıştır (bk. Buhârî, "Rikâk", 39; Müslim, "Fiten", 132-139). Ancak ne zaman biteceğini Allah'tan başka kimse bilmemektedir.

Son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) olması dolayısıyla Muhammed aleyhisselâma İslâm literatüründe "âhir zaman peygamberi" de denilmiştir. Zira ondan sonra artık peygamber gelmeyecektir ve kıyamete kadar sürecek olan devrede Allah yoluna yapılacak davet onun adına olacaktır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Muhammed sizlerden herhangi birinin babası değildir. Ancak o, Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur" (el-Ahzâb 33/40). Bu âyette geçen "hâtem" (mühür) kelimesi kiraat imamlarınca böyle okunduğu gibi "hâtim" (mühürleyen, sona erdiren) şeklinde de okunmuştur. Mühür bir şeyin sonuna basıldığına göre Hz. Peygamber, her iki kıraat açısından da nübüvvet silsilesinin sonuncusu, nübüvvet zincirinin son halkası olmaktadır.

Âhir zaman terimi Kur'an-ı Kerim'de yer alıyorsa da hadislerde çokça kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in, dinî hayatın zayıflaması ve ahlâkın gerilemesi şeklindeki kıyamet alâmetlerine temas eden hadislerinde "âhirü'z-zamân" terimi kullanıldığı gibi bu anlamı ifade eden "سيأتي على الناس زمان" (insanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki ...) ibaresine de sık sık rastlanır (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "Zamân" md.). Hadis literatüründeki bu kullanılış müslümanların zamana, olaylara ve geleceğe bakışlarına tabii olarak tesir etmiş ve onları, özellikle ahlâk kurallarına aykırı düşen davranışlarla beklenmedik olayları âhir zaman alâmeti

olarak değerlendirmeye sevk etmiştir (ayrıca bk. KİYAMET ALÂMETLERİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Rikâk", 39; Müslim, "Fiten", 132-139; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârü'l-mevzû'a* (nşr. Ali es-Sabbâğ), Beyrut 1391/1971, s. 452-454; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1935, V, 3739; Wensinck, *Mu'cem*, "zamân" md.; a.mlf., "The Semitic New Year and the Origin of Eschatology", *Acta Orientalia*, I, Copenhagen 1923-1924, s. 158-199; Bowman, "Eschatology of the NT", *IDB*, II, 135-140; S. G. F. Brandon, "Eschatology", *DCR*, s. 262-263; Ebû Bakr Siraj ed-Din, "The Islamic And Christian Conceptions of the March of the Time", *The Islamic Quarterly*, I, London 1954, s. 229-235; Kâmil Miras, "Âhir Zaman", *İTA*, I, 170-171; J. A. Macculloch, "Eschatology", *ERE*, V, 373-391; K. Kohler, "Eschatology", *JE*, VI, 209-218; G. Scholem v.dğr., "Eschatology", *EJd*, VI, 860-886.

GÜNAY TÜMER

ÂHİRET

(الأخرة)

Dünya hayatından sonra başlayıp
ebediyen devam edecek olan
ikinci hayat.

Âhiret, evvelin mukabili ve "son" mânasındaki âhirin müennesi olup Kur'an'da 110 yerde geçer. Bunun yirmi altısında müzekker ve el-yevm kelimesine sıfat şeklinde el-yevmü'l-âhir (son gün), dokuzunda dâr ile sıfat veya isim tamlaması halinde ed-dârü'l-âhire, dârü'l-âhire (son ikamet mahalli), birinde en-ne'tü'l-âhire (ikinci yaratılış, son hilkat) tarzında, elli yerde de dünya ile (ikisinde dünya mânasındaki ulâ ile) mukabele edilmiş olarak zikredilir. el-Âhirenin, yalın olarak kullanıldığı yerlerde de ed-dârü'l-âhire tamlaması mânasında olduğu kabul edilir. Bu kullanılış şekillerinden de anlaşılacağı üzere âhiret mefhumu ile dünya mefhumu arasında sıkı bir münasebet vardır. Âhiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir.

Âhiret Hayatının Varlığı. Âhiret inancı, iptidai kavimler dahil, tanrının varlığını kabul eden hemen hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde mevcut olmakla beraber, ölümden sonraki bu hayatın mahiyeti ve tasviri hakkında birbirinden farklı görüşler benimsenmiştir. Eski Ahid'de dünya hayatından sonra ruhun ölmezliğine ve dünyada işlenen günahların tesbit edildiğine işaretler bu-